

TÜRK MİTOLOJİSİNDE HAYVANLAR

Zoomorfizm ve Antropomorfizm

Zoomorfizm (animalizm) ve antropomorfizm insanlık tarihinin erken dönemlerinde dini düşüncenin gösterdiği önemli gelişim basamakları arasındadır.

Zoomorfizm evresinde insanlar, tanrıları hayvan biçimli varlıklar olarak düşünürlerken, antropomorfizm evresinde ise tanrılar artık, insan seklinde tasarlanmıştır.

İnsan ve Hayvan Yaşamı

İnsan yaşamı ile hayvan yaşamı arasındaki ilişki “katılım ve değişimden geçerek, karşılaştırma aşamasından birbiriyle karışmaya doğru gitmektedir” (Roux, 2000: 377)

Türk Mitolojisinde Hayvanlar

- ❑ Özellikle Türk destanlarında adı geçen hayvanlar, Türk mitolojisinde önemli yere sahiptir.
- ❑ Mitlerde kimi hayvanlar Tanrılara kurban edilir ve Gök'e sunulur.
- ❑ Kimi hayvanlar bazı destanlarda insanlardan daha güçlü olarak anlatılmışlardır.
- ❑ Kimi mitlerde hayvanların organlarından faydalanıldığı görülmektedir.
- ❑ Kimi zaman da hayvanın etinin, sütünün yemek için ittifak kurulduğu görülmektedir.

Türk Mitolojisinde Yer Alan Bazı Hayvanlar Şunlardır:

Kurt, Köpek, Kaplan, Aslan, Ayl, Geyik, At, Deve, Yılan, ejder, evren, Domuz, Kuşlar (Doğan, Şahin, Kartal, Kaz, Kuğu, Turna –genç sevgili simgesi-, Tavuk –iffet simgesi-, Leylek –Mekke'nin hacı babası-, Horoz), Sfenks, Kanatlı Aslan, Siren, Tek boynuzlu at, Burak.

KURT

Türk mitolojisinde kurt sıkça yer almaktadır.

Oğuz Kağan destanında, Oğuz Kağan korkunç bir gergedanı öldürmek için önce bir geyiği sonra da bir ayıyı öldürür. Oğuz Kağan, güçlü atı ile seferlere çıkar. Ona bir bozkurt yol gösterir. Ganimetleri öküz, at ve katırla çekerler (Merdan, 2003: 82-91).

(Kurt hakkında daha ayrıntılı olarak 8. ve 11. haftalarda bilgi verilmiştir).

AT

Türk mitolojisinde at oldukça önemli bir yere sahiptir.

Şamanist törenlerde at, şamanın gökyüzüne çıkacağı binek hayvanlarından biri olarak ve kurban hayvanı olarak sembolik manası kazanır. İyilik tanrısı Ülgen'e sunulur.

AT

- Türkler, İslamiyet'ten önceki dönemde atları, ölümden sonra öteki dünyada ölünün beraberinde olacağı hayvan olarak kabul etmişlerdir.
- Daha sonraki dönemlerde ise at kahramanlığın simgesi haline gelmiştir. At kuvvet, hakimiyet timsali olmasının yanında yiğitlik, cesaret, dostluk sembolü olarak da kabul edilmiştir.

AT

At, aynı zamanda hükümdarlık ve beylik timsali veya taht sembolü de olmuştur.

Eski Türkler yas alameti olarak atların kuyruğunu keşmişler ya da bağlamışlardır.

Bazı kabileler attan türediklerine inandıkları için atın aynı zamanda türeme sembolü olduğu da bilinmektedir.

ASLAN

Aslan sadece Türk mitolojisinde değil, Yunan, Roma, Mezopotamya'dan İç Asya'ya kadar olan bölgelerin mitolojilerin de görülmektedir.

Arslan figürünün kullanılması Budizm'le beraber görülmekle birlikte Altaylarda Pazırık kurganlarındaki kazılarda ele geçen eserlerden bu sembolizmin Türklerde çok eskiden beri kullanılmış olduğu anlaşılır.

ASLAN

Özellikle hayvan mücadele sahnelerinde zafer kazanan hayvan olarak ele alınmıştır. Budizm'den evvel Türkler arasında aslan, alplik, yiğitlik, hükümdarlık hatta Tanrı sembolü olarak da kullanılmıştır.

Aslan, İskit topluluklarının tanrısı Arti-pasa'nın sıfatı ve güneş tanrısı Oestosyru'nun bir vasfıdır.

ASLAN

Birçok Türk devletinde hükümdar isimlerinde aslana rastlanır. Sebebi onun sembolizmi sebebiyle hükümdara yaraşır bir hayvan olarak kabul edilmesidir.

Aslan, Hz. Ali'nin de sembolüdür. Lakabı Haydar, sanı Esedullah (Allahın aslanı).

ASLAN

Mitra (güneş veya güneş tanrısı) inancının İslamiyet'teki izidir.

İslamiyet'ten sonra minyatürlerde barışın, huzurun, âdaletin mutluluğun simgesi olarak kullanılır. Leyla ile Mecnun'da aslan, geyiklerle, keçilerle beraberdir.

BALIK

Dünyanın yaratılışının sembolüdür. Bazen de Erlik ile beraber yer altı dünyasının hatta ölümün simgesidir.

Özellikle göl ve nehir kıyılarında yaşayan Türk topluluklarında bereket, refah ve bolluk timsali olarak görülmüştür.

Türk kozmolojisinde gök gürültüsü unsurunun hayvan biçimli timsalidir.

BOĞA (ÖKÜZ, İNEK)

Boğa, İslamiyet'ten önce iyi ve kötü gibi iki zıt kavramı ifade eder şekilde kullanılmıştır.

Boğa, Türk mitolojisinde hükümdarın ve güçlülüğün sembolü olmuştur.

Boğa ve inek bir ruhun ve tanrının sembolü olan ongunlardan sayılıyordu.

BOĞA, ÖKÜZ, İNEK

Alplik ongunu olan öküz veya boğa dolayısıyla yiğitliğin ve güçlülüğün sembolüdür.

Boğa, hükümdarın siyasi gücünü belirten bir unsur olarak da kullanılmıştır.

İslamiyet'ten sonra inek, iyilik ve üreme sembolü olarak da kullanılmıştır.

AYI

Eski Türklerde var olduğu kabul edilen dağ ağaç ve yer-su kültlerinin arasında yer alan orman kültü, ayı kültünün ve sembolizmin de temelini oluşturmuştur.

Ayı orman tanrısının veya orman ruhunun sembolüdür. Ayının adını anmak Şamanist dönemde yasaktı, tabuydu.

Ayı, bir töz, totem olduğu için koruyuculuk vasfı vardır. Şamanizm'de ayıyı temsil eden figürler, çadırların içine asılır veya çadır tepeliği olarak kullanılır.

AYI

Ay1, dindışı konularda kabalığın, iri cüsseden doğan kuvvetin, zarafetten yoksunluğun, kötü karakterli insanın simgesi gibi görülmüştür.

Ay1, İslamiyet'ten sonra Türklerde çoğu kez aptallığın alegorisi gibi görülmekle beraber, bazen av ve avcı hikâyelerinde kurnaz hayvan olarak kabul edilmiştir.

DEVE

Deve, İslamiyet'ten önce alp sembolü veya bir ongun idi. Öncelikle buğra denilen erkek deve kahramanlar tarafından ongun kabul edilir.

İslamiyet'ten önce devenin ongun (saygı duyulan bir ata veya koruyucu ruh simgesi) olarak kabul edilmesi İslamiyet'ten sonraki devirlerde erkek devenin hükümdarlık ve hanlık sembolü sayılmasını sağlamıştır.

Eski metinlerde kinci ve öfkeli bir yaratık olduğu üzerine bazı rivayetlere de rastlanır.

EJDERHA

Daha çok Çin, Hint sanat çevrelerinde önemlidir. Ama Türklerde de yer-su unsurlarına bağlı olarak kullanılmıştır.

Türk kültüründe temel olarak iki çeşit sembole sahiptir.

Başlangıçta Çinlilerde olduğu gibi bereket ve kuvvet sembolü olan ejderha, özellikle İslamiyet'ten sonra kökleri Orta Asya'ya dayanan kötülüğün sembolü olarak yer almıştır.

FİL

Fil, Budizm’i benimsemiş topluluklarda hatta Türkler gibi daha sonra İslamiyet’i kabul etmiş topluluklarda dahi hükümdarlığın ihtişamının, gücünün ve kuvvetinin sembolü olmuştur. Buna bağlı olarak enerjinin, zekânın ve basiretin sembolü olarak görülmüştür.

Beyaz fil saflığın, iyi niyetin ve sadakatin timsali olarak Uygur duvar resimlerinde tasvir edilmiştir.

GEYİK

Geyik, erken çağlarda totem olarak kullanılmıştır. Bazen ruhlarına sahip olmak amacıyla geyikler kurban da edilmiştir.

Geyik şamanın biçimine girdiği hayvanı veya şamanın kendisini temsil eder.

Geyiğin, ebedî hayatın, ölümsüzlüğün sembolü olması Göktürk devrine kadar uzanır.

İslamiyet'ten sonra geyik, mutluluk ve refah sembolü olarak kullanılmıştır.

Alevî ve Bektaşî tasavvurlarında dindarlığın ve inanç ile sâadete ulaşmanın sembolüdür.

HOROZ, TAVUK

Horozun genel sembolizmi onun ötüşünün tan ağarmasını haber vermesiyle ilgiliydi. Böylece gecenin karanlık ruhlarının kovulmasını sağlardı.

Horozun cesaret, savaşçı, şeytanı defetme gibi inanç izleri taşıyan vasıfları onun bu kavramların sembolü şeklinde algılanmasını sağlamıştır.

KAPLAN

Alplik, hükümdarlık, güç, taht sembolüdür.

KAPLUMBAĞA

Kışın hareketsiz kalıp yazın kabuğunu değiştirip kabuğundan dışarı çıktığı için uzun bir ömre sahip olmuş, bundan dolayı uzun ömürlülüğün ve sabrın sembolü sayılmıştır. Aynı zamanda refahın, barışın ve mutluluğun işareti olarak da görülür.

KARTAL

Yakutlar en yüksek ruhları taşıyan hayvanın kartal olduğuna inanırlar. Ayrıca doğan, atmaca, ak sungur, toygun kendisinden türeyen bir hayvan ata veya hayvan anadır. Samimiyet, sadakat, cesaret ve yiğitliğin sembolü olarak kullanılır. İslamiyet'ten sonra da yırtıcı kuşlar yiğitliğin sembolü olmaya devam etmiştir.

KOYUN, KOÇ VE KEÇİ

Kurban edilirler. Aynı zamanda güçsüzlüğün, zayıflığın da sembolüdürler.

İslamiyet'ten sonra koyun sükunet, huzur ve barışın simgesidir. Koç ise güçlülüğün, kuvvet ve hakimiyetin sembolüdür.

KUĞU, KAZ, GÜVERCİN

Kuş, ruh sembolü olarak Orhun Kitabeleri'nde de kullanılır. Kuş, aynı zamanda ölümün ve cennetin de sembolüdür. Kamların ruhu bir kuş şekline dönüştürülerek köknar ağacında bekletilir.

Uçmak, ölümü anlatır.

Kaz, karga, kartal, baykuş, kuğu şeklinde tasarlanan bu yardımcı kuşlar, gökyüzü seyahati sırasında şamana yardımcı olurlar. Şaman bazen onların biçimini alır, bazen onları bineği olarak kullanır.

KAZ

W. Radloff'un derlediği Yaratılış Destanı'nda kara kaz insan ve yaratıcı tanrıyı sembolize eder.

Kuşlar, Çin'de ve Çin'e komşu ülkelerde başarı, talih ve refahın habercisi sayılmış, bazıları ise güzellik, yiğitlik, evlilik ve kötülüğün sembolü olmuştur.

Örnek olarak bildircin, yiğitliğin; sülün, güzellik ve iyi şansın; saksagan, iyi haberin; turna, ölümsüzlüğün ve uzun yaşamının; altın veya kırmızı karga, güneşin, kara karga, şeytanın ve kötülüğün; ördek, Budist devirde mutluluk ve refahın; tavus, güzellik, itibar, şerefın; güvercin, uzun hayatın; kaz, erkekliğin, evliliğın ve başarının sembolü olmuştur.